

функції здійснення нотаріальних дій як юридично значимих, котрі здійснюються як приватними нотаріусами, так і нотаріусами, які перебувають на державній службі, свідчать про ту роль, яку займав нотаріат у Римській державі та продовжує займати в цілому світі.

Література

1. Всеобщая история государства и права / Под ред. К.И. Батира. – М., 1997. – С. 78.
2. Жеффе А. Тальпис. Латинский нотариат перед лицом глобализации // Российская юстиция. – 2003. – № 9. – С. 38.
3. Комаров В.В. Нотариат і нотаріальний процес. – К., 2006. – С. 5.
4. Ляницький А.М. Нотариат советских республик. – Х., 1997. – Кн. 1. – С. 9.
5. Ляпидевский Н.П. История нотариата. – М., 1976. – Ч. 1. – С. 57.
6. Ляпидевский Н.П. История нотариата. – М., 1976. – Ч. 1. – С. 57.
7. Ляницький А.М. Нотариат советских республик. – Х., 1997. – Кн. 1. – С. 9.

УДК 347.91/95:347.63

Г. Я. Трипульський

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ ПРО ОСПОРЮВАННЯ БАТЬКІВСТВА (МАТЕРИНСТВА)

Відповідно до ст. 121 Сімейного кодексу України [1], права та обов'язки матері, батька і дитини ґрунтуються на походженні дитини від них, засвідченому державним органом реєстрації актів громадянського стану в установленому порядку. Таким чином, сімейні правовідносини між батьками та дітьми виникають за умови наявності такого юридичного факту, як походження дитини від батьків, що засвідчене компетентним органом – органом РАГСу. Проте в житті іноді виникають ситуації, коли через певні обставини, помилки, умисні дії батьками дитини (одним із них) записуються особи, від яких дитина фактично не походить, тобто в яких з дитиною відсутня кровна спорідненість. Тому законодавство передбачає можливість оспорити батьківство таких осіб в судовому порядку.

Питанню оспорування батьківства в літературі з сімейного права та цивільного процесу приділена значна увага. Особливості розгляду вказаних цивільних справ досліджували М. В. Антокольська, А. М. Беляков, С. Ю. Гаврилова, А. М. Нечаєва, З. В. Ромовська, В. А. Расенцев, Ю. С. Червоний, К. К. Червяков та ін. Проте вирішеною проблему оспорування батьківства (материнства), як в теорії, так і на практиці, вважати не можна. Сімейний кодекс 2002 р. не усунув спірні моменти даного питання, його положення не завжди узгоджуються з нормами Цивільного процесуального кодексу [2]. Прийняття Кодексу адміністративного судочинства [3] призвело до виникнення проблеми розмежування компетенції цивільних та адміністративних судів щодо справ, у яких беруть участь органи державної влади, зокрема органи РАГСу. Все це приводить до

необхідності підвищення уваги до розглядуваного питання та проведення його дослідження з урахуванням останніх законодавчих змін.

Метою вимог про оспорювання батьківства (материнства) є скасування сімейних (батьківських) відносин між дитиною та особою, що оспорує своє батьківство (материнство), або особою, стосовно якої таке батьківство оспорується.

Оспорювання батьківства здійснюється шляхом подання позову про виключення запису про позивача (відповідача) як батька дитини з актового запису про народження дитини. Звернутись з таким позовом має право особа, яка записана батьком дитини в Книзі реєстрації народжень (ст. 136 СК), шляхом пред'явлення позову про виключення відомостей про неї як батька з актового запису про народження дитини, а також жінка, котра народила дитину в шлюбі (ст. 138 СК), звернувшись із позовом про виключення із цього запису відомостей про її чоловіка як батька дитини. При цьому відповідні вимоги жінки суд може задовольнити лише за умови подання іншою особою заяви про своє батьківство. Слід відзначити, що це законодавче положення було піддане справедливій критиці в юридичній літературі. Як зазначає Ю.С. Червоний, закріплення у ч. 2 ст. 138 вимоги про обов'язкове подання іншою особою заяви про своє батьківство «не відповідає загальному положенню СК, згідно з яким підставою для визнання батьківства є будь-які відомості, що свідчать про походження дитини від певної особи, зібрані відповідно до норм ЦПК. Тому якщо мати дитини зможе надати докази, які дадуть суду підставу дійти висновку, що її чоловік не є батьком дитини, зазначений позов має бути задоволений незалежно від подання іншою особою заяви про своє батьківство» [7, 214]. Від себе додамо, що в даному разі законодавець допустив неточність, змішуючи поняття оспорювання та визнання батьківства. На нашу думку, оспорювання передбачає звернення до суду з вимогою про визнання відсутності правовідносин, тобто такий позов, як зазначають деякі автори, є негативним [8, 261]. Якщо йдеться про подання заяви іншою особою, то тут найпевніше наявним є спір про визнання батьківства, який повинен розглядатись відповідно до правил ст. 129 СК.

Особа, яка в момент реєстрації її батьком дитини знала, що не є таким, а також особа, котра дала згоду на штучне запліднення своєї дружини, не мають права оспорювати батьківство. Статтею 137 СК передбачена можливість оспорювання батьківства й після смерті особи, записаної батьком дитини. Якщо така особа померла до народження дитини, оспорити батьківство мають право спадкоємці цієї особи за умови подання нею за життя заяви нотаріусу про невизнання свого батьківства. У разі настання смерті особи після оспорення нею свого батьківства в суді її спадкоємці можуть підтримати позовну заяву відповідно до положень ст. 37 ЦПК про процесуальне правонаступництво в цивільних справах. Коли ж померла особа не знала про те, що її записано батьком дитини, оспорити батьківство має право її спадкоємці першої черги за законом, названі у ст. 1261 ЦК: дружина, батьки й діти (п. 12 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 3 від 15 травня 2006 р. [4]). У зазначених випадках батьківство оспорується шляхом пред'явлення позову про виключення відомо-

стей про померлу особу як батька з актового запису про народження дитини. Для цих вимог позовну давність не встановлено.

У судовому порядку батьківство може бути оспорено як у випадках, коли в Книзі реєстрації народжень батьками дитини записано осіб, які перебували у шлюбі між собою (ст.ст. 122, 124 СК), так і тоді, коли при реєстрації народження дитини її батьком на підставі спільної заяви батьків або заяви чоловіка, котрий визнавав себе батьком, записано особу, яка не перебувала у шлюбі з матір'ю дитини (ст.ст. 126, 127 СК). Оспорювання батьківства можливе тільки після реєстрації народження дитини і до досягнення нею повноліття, а в разі її смерті не допускається (ст. 136 СК). При цьому ми вважаємо, що недотримання вищезазначеної вимоги не може бути підставою для відмови у відкритті провадження у справі, оскільки така підстава не передбачена ст. 122 ЦПК.

На нашу думку, не є підставою для відмови у відкритті провадження і наявність такого, що набрало чинності рішення суду про визнання батьківства, оскільки предмет і підстави позову про визнання батьківства інші, ніж позову про оспорювання батьківства. Проте наявність такого рішення унеможлиблює задоволення позову про виключення запису про відповідача як батька дитини. Такий запис може бути анульований лише за умови скасування рішення про визнання батьківства за результатами його перегляду та подальшої відмови в позові про визнання батьківства [9, 6].

Жінка, яка в Книзі реєстрації народжень записана матір'ю дитини, має право звернутись до суду з позовом про виключення відомостей про неї як матір з актового запису про народження дитини (ст. 139 СК). У разі народження дитини в результаті імплантації зародка, зачатого подружжям, в організм іншої жінки або зародка, зачатого чоловіком, який перебуває у шлюбі, та іншою жінкою, в організм його дружини (чч. 2, 3 ст. 123 СК) материнство оспорено бути не може.

СК не вказує осіб, які повинні виступити на стороні відповідача в даних справах. Формулювання ж законом вимог позивача, який оспорує батьківство (материнство), а саме «про виключення запису... з актового запису про народження дитини», не дає можливості визначити коло таких відповідачів. Видється, що при оспорюванні батьківства, материнства особа, записана як батько, мати дитини (позивач), вимагає, щоб суд визнав відсутність родинних відносин між нею та дитиною, батьком, матір'ю якої вона записана. Виходячи з матеріально-правових відносин, припинити які має за мету позивач, відповідачем у справах цієї категорії слід визнати дитину, від імені якої в суді повинен виступати інший з батьків, а за його відсутності – інший законний представник. Проте ці особи не уповноважені вносити будь-які зміни до актових записів. Вимога про виключення запису може бути направлена лише до органу РАГСу при позитивному вирішенні справи. Однак залучати органи РАГСу до участі в справі як відповідача сенсу немає, оскільки вони не є сторонами у спірних правовідносинах. Ставлення органів РАГСу до результатів розгляду даних справ є аналогічним ставленню до них державного виконавця, який до справ, що розглядаються судом, звичайно не залучається. Роль органу РАГСу

в цих справах має реєстраційний характер: він зобов'язаний на підставі рішення суду здійснити певний запис [9, 33].

Тому, на нашу думку, у статті СК, що передбачають оспорювання батьківства (материнства), необхідно внести зміни, закріпивши, що позивачі в даних випадках звертаються з вимогою не про виключення запису, а про оспорювання батьківства (материнства). Термін «вимога про оспорювання батьківства» вперше появився в коментарі до ст. 57 КпШС [10, 82-83] і з того часу набув поширення. Зокрема, він був використаний Пленумом Верховного Суду України в постанові № 16 від 12 червня 1998 р. «Про застосування судами деяких норм Кодексу про шлюб та сім'ю України» [5], де зазначалось, що «стягнення аліментів за постановою судді не є перешкодою для розгляду позовної заяви про оспорювання батьківства».

Закріплене на сьогоднішній день формулювання позовної заяви як заяви про виключення запису з актового запису про народження може призвести до серйозної плутанини на практиці, оскільки призводить до змішування двох зовсім різних проваджень – про внесення виправлень в актовий запис громадянського стану та про оспорювання батьківства. Справи про встановлення неправильності запису в актах громадянського стану, якщо органи РАГСу відмовились внести виправлення в зроблений запис, що, відповідно до глави 36 ЦПК 1963 р., розглядались у порядку окремого провадження, на сьогодні розглядаються в порядку адміністративного судочинства відповідно до положень КАС. Позов про внесення виправлення в актовий запис може бути поданий до органу РАГСу, якщо цей орган помилково не вказав чи вказав неправильно прізвище, ім'я, по батькові батьків чи дитини, допустив іншу помилку та відмовився самостійно здійснити відповідні виправлення. Позов про виключення запису про певну особу як батька дитини може бути поданий, якщо орган РАГСу відповідно до поданих документів правильно вніс запис про батька дитини, але між батьками дитини виник спір про походження дитини від особи, записаної батьком дитини.

З.В. Ромовська взагалі вважає, що оспорювання батьківства не може бути позовною вимогою, «однак ця помилка набула поширення і спроби виправити її поки що не дали бажаного результату» [11, 66-67]. Ми згодні з Ю. С. Червоним, що з цим твердженням не можна погодитись. У ч. 1 ст. 136 СК, одним із упорядників якої була З.В. Ромовська, зазначено, що особа, яка оспорує своє батьківство, може пред'явити позов про виключення запису про неї як батька з актового запису про народження дитини. У ст. 140 СК закріплене право особи, записаної як батько, мати дитини, звернутися до суду з позовом про виключення відомостей про неї як батька, матері дитини з актового запису про її народження. Отже, у ст.ст. 136, 140 СК вимога про оспорювання батьківства іменується позовом [7, 211].

Оскільки відповідно до ст. 140 СК стягнення з особи, яка записана батьком, матір'ю, аліментів на дитину не є перешкодою для звернення до суду з позовом про виключення відомостей про неї як батька, матері дитини з актового запису про її народження, такі вимоги в одній позовній заяві можуть бути поєднані з

вимогою про звільнення від сплати аліментів. Слід зазначити, що у п. 11 Постанови Пленуму Верховного Суду УРСР «Про деякі питання, що виникли в судовій практиці по застосуванню Кодексу про шлюб та сім'ю УРСР» від 15 червня 1973 р. [6] судам було заборонено приймати до свого провадження позови про оспорювання батьківства, якщо є рішення суду, що набрало чинності, про стягнення аліментів на дитину. Така сама заборона містилася й у Постанові Пленуму Верховного Суду СРСР «Про застосування судами законодавства при розгляді справ про встановлення батьківства і про стягнення аліментів на дітей та інших членів сім'ї» від 25 березня 1982 р.

У п. 15 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами деяких норм Кодексу про шлюб та сім'ю України» від 12 червня 1998 р. [5] судам давалась дещо інша настанова: заява про оспорювання батьківства може бути розглянута судом лише після скасування рішення про стягнення аліментів. Свою позицію Пленум аргументував тим, що у справах про аліменти і про оспорювання батьківства фігурують ті самі сторони, спір ведеться щодо того самого предмета і за тих самих обставин. Проте така позиція навряд чи була вірною, оскільки позов про стягнення аліментів – це позов про присудження до вчинення певних дій, а позов про оспорювання батьківства – це позов про припинення правовідносин, у зв'язку з чим і предмет судового розгляду в цих справах різний. Обставини, які зумовлюють спір про аліменти і спір про батьківство, також можуть не збігатися.

У чинній на сьогодні постанові № 3 від 15 травня 2006 р. «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» [4] Пленум Верховного Суду звернув увагу судів на те, що відповідно до ст. 140 СК стягнення за рішенням суду з особи, записаної батьком або матір'ю, аліментів на дитину не є перешкодою для звернення до суду з позовом про виключення відомостей про них як батька або матері з актового запису про народження цієї дитини. Задоволення судом зазначених вимог може бути підставою для перегляду рішення про стягнення аліментів у зв'язку з нововиявленими обставинами (п. 1 ч. 2 ст. 361 ЦПК) (п. 14 постанови).

Для вимог чоловіка про виключення відомостей про нього як батька з актового запису про народження дитини позовної давності не встановлено, а для вимог жінки про виключення з цього запису відомостей про її чоловіка як батька позовна давність становить один рік і її перебіг починається з дня реєстрації дитини. Для вимог про оспорювання материнства жінкою, котра записана як матір дитини, позовної давності не встановлено.

Предметом доказування в даній категорії справ є відсутність кровного споріднення між особою, записаною батьком (матір'ю), і дитиною (ч. 2 ст. 136 СК) (п. 11 постанови Пленуму Верховного Суду України № 3 від 15 травня 2006 р. [4]). Для доведення своїх вимог сторони можуть використовувати будь-які докази за умови дотримання вимог щодо їх належності та допустимості.

У разі доведеності відсутності кровної спорідненості суд постановляє рішення про виключення оспорених відомостей з актового запису про народження

дитини. Дане рішення має своїм наслідком припинення батьківських правовідносин між дитиною та тим із батьків, стосовно якого батьківство (материнство) оспорювалось. Якщо позов був поданий матір'ю про виключення запису про її чоловіка як батька дитини з актового запису про народження дитини, таке рішення приводить також до виникнення батьківських правовідносин між дитиною та особою, яка подала заяву про своє батьківство. На підставі цього рішення орган РАГСу виключає відомості про особу як батька (матір) дитини з актового запису про її народження.

Важливо відзначити, що рішення суду може бути постановлене лише в межах заявлених позовних вимог – у даному разі про виключення відомостей про особу як батька дитини з актового запису про народження дитини. Тому якщо позов був поданий особою, яка записана батьком дитини, суд не може встановлювати, хто є справжнім батьком дитини, оскільки це виходить за межі позовних вимог. Відповідно до ст. 31 ЦПК, лише позивач має право змінити підставу або предмет позову, але не те та інше одразу. Така альтернатива має за мету не допустити заміну одного позову іншим, спрямованим на захист іншого інтересу [12, 144].

Література

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. // Офіційний вісник України. – 2002. – № 7. – Ст. 273.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 16. – Ст. 1088.
3. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. // Офіційний вісник України. – 2005. – № 32 – Ст. 1918.
4. Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 р. № 3 // Юрид. вісник України. – 2006. – № 27.
5. Про застосування судами деяких норм Кодексу про шлюб та сім'ю України: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 1998 р. № 16 (в ред. до 15 травня 2006 р.) // Бюлетень законодавства і юрид. практики України. – 2000. – № 11.
6. Про деякі питання, що виникли в судовій практиці по застосуванню Кодексу про шлюб та сім'ю УРСР: Постанова Пленуму Верховного Суду УРСР від 15 червня 1973 р. // <http://www.scourt.gov.ua>.
7. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / За ред. Ю.С. Червоного. – К.: Істина, 2003. – 464 с.
8. Гражданский процесс / Под ред. В.В. Комарова. – Х., 2001.
9. Червяков К.К. Установление и прекращение родительских прав и обязанностей. – М.: Юрид. лит., 1975. – 102 с.
10. Кодекс про шлюб та сім'ю Української РСР: Наук.-практ. коментар. – К., 1973.
11. Ромовська З. Сімейний кодекс України: погляд в майбутнє // Право України. – 2001. – № 2. – С. 66-67.
12. Гурвич М.А. Советский гражданский процесс. – М.: Высш. шк., 1969.